

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

фізичний факультет
(назва факультету, інституту)

Кафедра квантової теорії поля та космомікрофізики

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Заступник декана з навчальної роботи
Оксана МОМОТ
2022 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

НОВА ФІЗИКА ВИСОКИХ ЕНЕРГІЙ

(повна назва навчальної дисципліни)

для студентів

галузь знань 10 Природничі науки
(шифр і назва)
спеціальність 104 Фізика та астрономія
(шифр і назва спеціальності)
освітній рівень магістр
(молодший бакалавр, бакалавр, магістр)
освітня програма квантова теорія поля, фізика високих енергій,
ядерна енергетика
(назва освітньої програми)
вид дисципліни вибіркова

Форма навчання	<u>денна</u>
Навчальний рік	<u>2022/2023</u>
Семестр	<u>3</u>
Кількість кредитів ECTS	<u>3</u>
Мова викладання, навчання та оцінювання	<u>українська</u>
Форма заключного контролю	<u>іспит</u>

Викладачі: Горбар Едуард Володимирович

Пролонговано: на 20__/20__ н.р. _____ (_____) «____» _____ 20__ р.
(підпис, ПІБ, дата)
на 20__/20__ н.р. _____ (_____) «____» _____ 20__ р.
(підпис, ПІБ, дата)

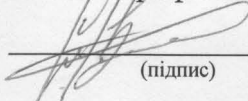
КИЇВ – 2022

Розробник:

Горбар Едуард Володимирович, д.ф.-м.н., с. н. с., професор кафедри квантової теорії поля та космофізики.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Зав. кафедри квантової теорії поля та космофізики

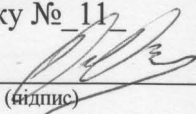
Станіслав ВІЛЬЧИНСЬКИЙ
(прізвище та ініціали)

Протокол № 17 від « 27 » травня 2022 р.

Схвалено науково - методичною комісією фізичного факультету.

Протокол від « 10 » червня 2022 року № 11

Голова науково-методичної комісії

Олег ОЛІХ
(прізвище та ініціали)

« _____ » _____

1. Мета дисципліни – ознайомлення з сучасним станом фізики елементарних частинок та високих енергій, її досягненнями, проблемами і перспективами їх вирішення, подальшими напрямками розвитку фізики високих енергій.

2. Попередні вимоги до опанування або вибору навчальної дисципліни (за наявності):

1. **Знати** основи класичної та квантової механіки, електродинаміки, термодинаміки та статистичної фізики, спеціальної теорії відносності і фізики елементарних частинок.

2. **Вміти** розв'язувати задачі з різних розділів загальної та теоретичної фізики, планувати власну роботу і оцінювати її результати і наслідки.

3. **Володіти навичками** роботи з науковою літературою, підготовки доповідей, взаємодії з колегами під час навчання.

3. Анотація навчальної дисципліни: у рамках курсу «Нова фізика високих енергій» розглядаються новітні досягнення фізики високих енергій, зокрема основні параметри сучасної прискорювальної техніки та засобів обробки інформації, найновіші відкриття в галузі фізики високих енергій, відкриті проблеми та можливі шляхи їх вирішення, обговорюються перспективи розвитку фізики високих енергій, зокрема проекти нових прискорювачів елементарних частинок, а також телескопів для дослідження високоенергетичних процесів в астрофізичних об'єктах і в ранньому Всесвіті.

4. Завдання (навчальні цілі): основними завданнями вивчення дисципліни «Нова фізика високих енергій» є засвоєння студентами теоретичних методів фізики елементарних частинок, астрофізики високих енергій, формування у студентів загальної картини про сучасний стан фізики високих енергій і перспектив її розвитку в майбутньому.

Згідно освітньо-наукової програми «Квантова теорія поля» дисципліна забезпечує набуття здобувачами освіти наступних *компетентностей*:

Інтегральної

Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми дослідницького та/або інноваційного характеру у фізиці та астрономії.

загальних

ЗК03. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

фахових:

СК02. Здатність формулювати, аналізувати та синтезувати рішення наукових проблем в області фізики та/або астрономії.

Згідно освітньо-наукової програми «Фізика високих енергій» дисципліна забезпечує набуття здобувачами освіти наступних *компетентностей*:

Інтегральної

Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми дослідницького та/або інноваційного характеру у фізиці та астрономії.

загальних

ЗК02. Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК03. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК06. Здатність виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

фахових:

СК04. Здатність комунікувати із колегами усно і письмово державною та англійською мовами щодо наукових досягнень та результатів досліджень в області фізики та астрономії.

Згідно освітньо-наукової програми «Ядерна енергетика» дисципліна забезпечує набуття здобувачами освіти наступних *компетентностей*:

Інтегральної

Здатність розв'язувати складні задачі і проблеми дослідницького та/або інноваційного характеру у фізиці та астрономії.

Загальних

ЗК01.Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

ЗК02.Знання та розуміння предметної області та розуміння професійної діяльності.

ЗК03.Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел.

ЗК04.Здатність вчитися і оволодівати сучасними знаннями.

фахових:

СК01.Здатність використовувати закони та принципи фізики у поєднанні із потрібними математичними інструментами для опису природних явищ.

СК02. Здатність формулювати, аналізувати та синтезувати рішення наукових проблем в області фізики та астрономії.

СК06. Здатність розробляти наукові та прикладні проекти, керувати ними і оцінювати їх на основі фактів.

СК07.Здатність організовувати освітній процес та проводити практичні та лабораторні заняття з фізичних навчальних дисциплін в закладах вищої освіти.

СК10. Здатність проводити аналіз надійності та результатів неруйнівного контролю обладнання АЕС

5. Результати навчання за дисципліною:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація; 4. автономність та відповідальність)		Форми (та/або методи і технології) викладання і навчання	Методи оцінювання та пороговий критерій оцінювання (за необхідності)	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
1. Знати				
1.1	склад Стандартної моделі фізики елементарних частинок, особливості кожного з 4 типів фундаментальних взаємодій між частинками	<ul style="list-style-type: none"> • Лекції • самостійна робота 	<ul style="list-style-type: none"> • контрольні роботи • тематичний контроль самостійної роботи • підготовка усних доповідей • екзаменаційна робота 	8
1.2	принципи будови і роботи прискорювачів елементарних частинок, параметри існуючих прискорювачів			8
1.3	процеси і явища фізики високих енергій у ранньому Всесвіті та в астрофізичних об'єктах			8
1.4	сучасні проблеми фізики високих енергій та підходи до їх вирішення			8
1.5	перспективи розвитку прискорювальної техніки та засобів астрофізичних спостережень			8
Загалом:				40
2. Вміти				
2.1	визначати кінематику процесів взаємодії між елементарними частинками із	<ul style="list-style-type: none"> • Лекції 	<ul style="list-style-type: none"> • контрольні роботи 	8

	застосуванням методів спеціальної теорії відносності	<ul style="list-style-type: none"> самостійна робота 	<ul style="list-style-type: none"> тематичний контроль самостійної роботи підготовка усних доповідей екзаменаційна робота 	
2.2	обчислювати перерізи елементарних процесів у фізиці високих енергій за допомогою методів квантової теорії поля			8
2.3	розв'язувати задачі, пов'язані з явищами і процесами фізики елементарних частинок у ранньому Всесвіті та астрофізичних об'єктах			8
2.4	аналізувати дані експериментів у фізиці високих енергій, подані в графічному чи іншому вигляді			8
2.5	розв'язувати задачі, пов'язані з розрахунком параметрів прискорювачів і телескопів			8
Загалом:			40	
3. Комунікація				
3.1	здатність бути активним учасником обговорень	<ul style="list-style-type: none"> Лекції самостійна робота 	<ul style="list-style-type: none"> контрольні роботи тематичний контроль самостійної роботи підготовка усних доповідей екзаменаційна робота 	3
3.2	презентувати результати самостійної роботи у форматі усних та/або письмових повідомлень із/без використання наочних засобів			4
3.3	майстерність методологічного сумніву висловленої позиції колег та/або авторитетного джерела			3
Загалом:			10	
4. Автономність та відповідальність				
4.1	віднаходити необхідну інформацію з різних джерел	<ul style="list-style-type: none"> Лекції самостійна робота 	<ul style="list-style-type: none"> контрольні роботи тематичний контроль самостійної роботи підготовка усних доповідей екзаменаційна робота 	4
4.2	застосовувати отримані знання в професійній діяльності			3
4.3	демонструвати вміння працювати в колективі та самостійно			3
Загалом:			10	

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання (необов'язково для вибіркових дисциплін, які не входять до блоків спеціалізації)

Програмні результати навчання	Результати навчання дисципліни																
	1					2					3			4			
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	1	2	3	
ПРН05 Здійснювати феноменологічний та теоретичний опис досліджуваних фізичних та/або астрономічних явищ, об'єктів і процесів.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+					+	+	+
ПРН02 Проводити експериментальні та теоретичні дослідження з фізики та астрономії, аналізувати отримані результати в контексті існуючих теорій, робити аргументовані висновки (включаючи оцінювання ступеня невизначеності) та пропозиції щодо подальших досліджень.						+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
ПРН03 Застосовувати сучасні теорії наукового менеджменту та ділового адміністрування для організації наукових та прикладних досліджень в області фізики та астрономії.													+	+	+	+	+
ПРН06 Обирати ефективні математичні методи та інформаційні технології та застосовувати їх для здійснення досліджень та/або інновацій в області фізики та астрономії.	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+					+	+	+
ПРН07 Оцінювати новизну та достовірність наукових результатів з обраного напрямку фізики та астрономії, оприлюднених у формі публікацій чи усної доповіді.													+	+	+	+	+
ПРН09 Аналізувати та узагальнювати наукові результати з обраного напрямку фізики та астрономії, відслідковувати найновіші досягнення в цьому напрямі, взаємокорисно спілкуючись із колегами.				+	+								+	+	+	+	+
ПРН20 Вміти використовувати віртуальний детектор для обчислення акцептанта реєстрації подій та ефективності реєстрації частинок, адронних струменів, та інших процесів.						+			+	+							
ПРН21 Вміти розраховувати поперечні перерізи різних типів процесів з використанням методу моделювання взаємодії і детектора методами Монте-Карло.	+		+			+	+	+	+								
ПРН23 Вміти встановлювати причинно-наслідковий зв'язок між статичними та динамічними характеристиками частинок..	+					+		+	+								
РН07. Оцінювати новизну та достовірність наукових результатів з обраного напрямку фізики та астрономії, оприлюднених у формі публікацій чи усної доповіді.													+	+	+	+	+
РН09. Аналізувати та узагальнювати наукові результати з обраного напрямку фізики та астрономії, відслідковувати найновіші		+		+	+				+					+	+	+	

досягнення в цьому напрямі, взаємодіючи з колегами.																			
PH13. Створювати фізичні, математичні і комп'ютерні моделі природних об'єктів та явищ, перевіряти їх адекватність, досліджувати їх для отримання нових висновків та поглиблення розуміння природи, аналізувати обмеження.																			
PH14. Розробляти та викладати фізичні навчальні дисципліни у закладах вищої, фахової передвищої, професійної (професійно-технічної), загальної середньої та позашкільної освіти, застосовувати сучасні освітні технології та методики, здійснювати необхідну консультативну та методичну підтримку здобувачів освіти.																			
PH16. Брати продуктивну участь у виконанні експериментальних та/або теоретичних досліджень в області фізики та астрономії																			
PH18. Володіти основами фізики реакторів, ядерної безпеки АЕС, експлуатації ядерних енергоблоків																			
PH19. Застосовувати фізичні моделі та прийоми аналізу достовірності фізичних моделей для розв'язання прикладних задач в області ядерної енергетики;																			
PH23. Вміти використовувати методи розрахунку радіаційного захисту для медичних установок та іншого обладнання, яке використовує джерела іонізуючого випромінювання .																			

7. Схема формування оцінки.

Контроль знань здійснюється за системою ECTS, яка передбачає дворівневе оцінювання засвоєного матеріалу, зокрема:

- **оцінювання теоретичної підготовки**
(результати навчання: **знати** 1.1–1.5), що складає 40% від загальної оцінки;
- **оцінювання практичної підготовки**
(результати навчання: **вміти** 2.1–2.5; **комунікація** 3.1–3.3; **автономність та відповідальність** 4.1–4.3), що складає 60% загальної оцінки.

7.1 Форми оцінювання студентів:

- **семестрове оцінювання** розмежоване між лекційними заняттями та самостійною роботою. Загалом форми викладання і навчання проводяться у форматі усних та письмових завдань, обов'язкову кількість яких оцінюють різною кількістю балів:
  - *min* – найменша кількість балів (їх отримання є свідченням, що студент приділив недостатньо уваги окремому завданню)

- *max* – висока кількість балів (їх отримання є свідченням, що студент приділив достатньо уваги та самоорганізації для опрацювання теми)

Форми викладання і навчання	Форми контролю	Результати навчання	Кількість балів	
			min	max
Лекційні заняття	Модульна контрольна робота 1	1.1 – 1.5 2.1 – 2.5	18	30
	Модульна контрольна робота 2	3.1 – 3.3 4.1 – 4.3		
Самостійна робота	Виконання домашніх завдань	1.1 – 1.5 2.1 – 2.5	9	15
	Підготовка усних доповідей	3.1 – 3.3 4.1 – 4.3	9	15
Загалом за роботу у семестрі			36	60

- **відпрацювання пропусків** лекцій, всі пропуски студентом без поважної причини повинні бути відпрацьовані.
- **допуском студента до підсумкового оцінювання** є виконання обов'язкових самостійних завдань, відпрацювання пропусків лекцій та набирання мінімальної кількості (**36**) балів.
- **підсумкове оцінювання у формі екзамену** здійснюється у формі письмового екзамену. Екзаменаційний білет включає два теоретичних питання і одне практичне. Загальна кількість балів за екзаменаційну роботу складає 40 балів (15+15+10).
Оцінка за екзаменаційну роботу вноситься у екзаменаційну відомість тільки якщо вона рівна або більша 24 балам (тобто від 24 до 40). Якщо загальна оцінка за екзаменаційну роботу буде меншою 24 балів, тоді у екзаменаційну відомість вноситься 0 балів і іспит є нескладеним і загальна оцінка за навчальну дисципліну є «незадовільно».

7.2 Організація оцінювання:

Форма оцінювання	Форми викладання і навчання	Форми контролю	Графік оцінювання	
			конкретизований	Загальний
Семестрова	Лекційні заняття	Модульна контрольна робота 1	Після теми 5	Впродовж теоретичного навчання у семестрі
		Модульна контрольна робота 2	Після теми 8	
	Самостійна робота	Виконання домашніх завдань	В рамках теоретичного навчання, до початку семестрового контролю	
		Підготовка усних доповідей		
Підсумкова	Письмова робота	Екзаменаційна робота	Залежно від графіку навчання	Впродовж семестрового контролю

7.3 Шкала відповідності оцінок

Відмінно / Excellent	90-100
Добре / Good	75-89
Задовільно / Satisfactory	60-74
Незадовільно / Fail	0-59
Зараховано / Passed	60-100
Не зараховано / Fail	0-59

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЛЕКЦІЙ

№ п/п	Назва лекції	Кількість годин		
		лекції	практ. зан.	с/р
<i>Змістовий модуль 1</i>				
1	Вступ. Стандартна модель фізики елементарних частинок, види фундаментальних взаємодій	2		4
2	Прискорювачі елементарних частинок. Розвиток прискорювальної техніки	4		8
3	Великий адронний колайдер (LHC), його параметри. Експерименти на LHC, їх цілі і результати.	4		8
4	Проекти майбутніх прискорювачів і експериментів	4		8
5	Сучасні проблеми фізики елементарних частинок: природа маси нейтрино, пояснення аномального магнітного моменту мюона, порушення лептонної універсальності	4		6
	<i>Модульна контрольна робота 1</i>			2
<i>Змістовий модуль 2</i>				
6	Етапи еволюції Всесвіту. Явища і процеси фізики елементарних частинок у ранньому Всесвіті	4		8
7	Фотони, нейтрино і космічні промені високих енергій, їх джерела, механізми генерації, поширення в міжзоряному і міжгалактичному середовищі, принципи детектування	4		8
8	Сучасні обсерваторії, які дозволяють реєструвати частинки високих енергій космічного походження. Розвиток спостережувальної техніки	4		6
	<i>Модульна контрольна робота 2</i>			2
	ВСЬОГО	30		60

Загальний обсяг **90 год.**, в тому числі:

Лекцій – **30 год.**

Самостійна робота - **60 год.**

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

Основна:

1. Langacker P. The Standard Model and Beyond. – New York: CRC Press, 2000. – 664 p.
2. Емельянов В.М. Стандартная модель и ее расширения. – М.: Физматлит, 2007. – 584 с.
3. Perkins D.H. Particle Astrophysics. – Oxford: Oxford University Press, 2009. – 340 p.
4. Perkins D.H. Introduction to High Energy Physics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1999. – 442 p.
5. Grupen C. Astroparticle Physics. – Berlin: Springer-Verlag, 2005. – 442 p.

Додаткова:

6. Close F. Particle Physics: A Very Short Introduction. Oxford: Oxford University Press, 2004. – 160 p.
7. Wiedemann H. Particle Accelerator Physics. – Berlin: Springer-Verlag, 2009. – 948 p.
8. Lee S.Y. Accelerator Physics. – Singapore: World Scientific Publishing Co., 2004. – 576 p.
9. Горбунов Д.С., Рубаков В.А. Введение в теорию ранней Вселенной: Теория горячего Большого взрыва. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 552 с.
10. Kane G.L. Modern Elementary Particle Physics: the Fundamental Particles and Forces. – New York: Addison-Wesley Publishing Company, 1994. – 352 p.
11. Лонгейр М. Астрофизика высоких энергий. – М.: Мир, 1983. – 400 с.